

OVER CONSUMPTIE-IJS, TABAK EN VLEESCONSERVEN. EEN BEELD VAN DE VOEDINGSINDUSTRIE

Hoofdstuk 15

Wim Herremans & Caroline Vermandere

De vervaardiging van voedingsmiddelen, dranken en tabaksproducten – kortweg de voedingsnijverheid – is de industriële sector die zich toespitst op de productie van voeding voor mensen en dieren enerzijds en van drank en genotmiddelen anderzijds. De voedingsnijverheid is een essentiële schakel in de voedselketen en vervult er een overbruggingsrol tussen de primaire sector en de consument (of de distributie).

De voedingsnijverheid is met zo'n 64 000 loontrekkende arbeidsplaatsen een van de belangrijkste werkverschaffers in Vlaanderen. Bovendien laat de voedingsindustrie zich opmerken als een vrij stabiele sector die weinig onderhevig is aan cyclische schommelingen. Naar verhouding vind je onder de werknemers in de voeding veel vrouwen en veel deeltijders, minder ouderen en meer jongeren, meer loopbaanonderbrekers en minder bruggepensioneerden, wat van deze sector een atypische tak binnen de industrie maakt.

1 *De loontrekkende werkgelegenheid in de voedingsnijverheid*

1.1 **■ ■** *Structuur van de loontrekkende werkgelegenheid*

Het productieproces in de voedingsnijverheid omvat een gamma van uiteenlopende activiteiten. In concreto staat de voedingsnijverheid in voor (1) de verwerking en conservering van vlees, vis, groenten en fruit, (2) de vervaardiging van zuivel- en zetmeelproducten, oliën en vetten, brood en overige voedingsmiddelen, (3) de vervaardiging van diervoeders, (4) de vervaardiging van dranken, (5) en de vervaardiging van tabaksproducten.

Met zo'n 64 000 loontrekkende arbeidsplaatsen in 2000 is de voedingsnijverheid goed voor 3,3% van de totale loontrekkende werkgelegenheid in Vlaanderen. De voedingsnijverheid is

hiermee de op één na belangrijkste industriële werkverschaffer in het Vlaams Gewest.¹ Naar subsector is de loontrekkende werkgelegenheid vooral geconcentreerd in de *artisanale brood- en banketbakkerijen* en de *productie en verwerking van vlees en vleesproducten*. Beide sectoren zijn elk goed voor ruim 11 000 jobs, of samen meer dan een derde van alle loontrekkende arbeidsplaatsen in de Vlaamse voedingsnijverheid (tabel 15.1). Dat de kleine 'bakker op de hoek' voor heel wat jobs zorgt, is vooral te danken aan het uitgebreid netwerk van artisanale bakkers in Vlaanderen. In de vleesindustrie zijn vooral de slachthuizen en de activiteiten ter vervaardiging van afgeleide producten – zoals snacks en bereide maaltijden bij onder meer Unilever en Ter Beke – verantwoordelijk voor heel wat arbeidsplaatsen. Daarnaast tellen we bij de *vervaardiging van dranken*, de *verwerking en conservering van groenten en fruit* en de *zuivelnijverheid* nog eens telkens 5 000 jobs of meer.

1.2 ■■ Evolutie van de loontrekkende werkgelegenheid

De loontrekkende werkgelegenheid in de Vlaamse voedingsnijverheid schommelt reeds 15 jaar lang rond de 64 000 arbeidsplaatsen.² Aangezien de sector slechts beperkt onderhevig is aan cyclische ontwikkelingen en een regelmatige vraag kent (CRB, 2000, p. 1), laat de voedingsnijverheid zich opmerken als een stabiele sector tegen de achtergrond van een tanende industriële werkgelegenheid. Toch vertonen de verschillende subsectoren vaak een eigen verloop (tabel 15.1).

In de periode 1994-2000 krimpt het aantal jobs in de meeste subsectoren van de voedingsnijverheid. In de subsectoren *vis, oliën en vetten, zetmeel* en *diervoeders* wordt het aantal arbeidsplaatsen zelfs jaar na jaar afgebouwd.³ Het grootste jobverlies wordt opgetekend in de *dranknijverheid*, waar tussen 1994 en 2000 meer dan 700 jobs verdwijnen. De sterke daling in de dranknijverheid kan onder meer verklaard worden door een doorgedreven automatisering van het productieproces (ILO, 1998). Een stabilisatie van de werkgelegenheid in de drankindustrie in 1999 en een zelfs behoorlijke stijging in 2000 (+134 jobs) laten wel vermoeden dat de nefaste werkgelegenheidsgevolgen van dit automatiseringsproces grotendeels achter de rug zijn.

1 De globale metaalsector is goed voor bijna 180 000 loontrekkende jobs.

2 Bron: Ministerie Tewerkstelling en Arbeid, zie tabellenbijlage.

3 Voor een overzicht van gedetailleerd cijfermateriaal dat gebruikt wordt in dit hoofdstuk verwijzen we naar www.steunpuntwav.be, rubriek publicaties, jaarreeks 2001.

Tabel 15.1

Evolutie van de loontrekkende werkgelegenheid en spreiding naar subsector (Vlaams Gewest; 1994-2000)

	Aantal 1994 (n)	Aantal 1997 (n)	Aantal 1999 (n)	Aantal 2000 (n)	Evolutie '00/'94		Aandeel 2000 (%)
					(n)	(%)	
15.1 Productie en verw. van vlees en vleesproducten	10 797	11 701	11 799	11 463	+666	+6,2	17,9
15.2 Verv. en conservering van vis en verv. van visproducten	933	934	802	761	-172	-18,4	1,2
15.3 Verv. en conservering van groenten en fruit	4 168	4 634	5 423	5 553	+1 385	+33,2	8,7
15.4 Verv. van plantaardige en dierlijke oliën en vetten	1 816	1 573	1 418	1 208	-608	-33,5	1,9
15.5 Zuivelnijverheid	5 361	5 604	5 277	4 913	-448	-8,4	7,7
15.6 Maalderijen en verv. van zetmeel en zetmeelproducten	1 983	1 808	1 720	1 726	-257	-13,0	2,7
15.7 Verv. van diervoeders	3 299	3 013	2 904	2 747	-552	-16,7	4,3
15.8 Verv. van overige voedingsmiddelen	25 959	26 730	26 628	27 098	+1 139	+4,4	42,3
waarvan Artisanale brood- en banketbakkerijen	-	-	-	11 178	-	-	17,5
15.9 Verv. van dranken	7 163	6 422	6 296	6 430	-733	-10,2	10,0
16.0 Verv. van tabaksproducten	2 329	2 060	2 209	2 117	-212	-9,1	3,3
Totaal voedingsnijverheid	63 808	64 479	64 476	64 016	+208	+0,3	100
Totaal secundaire sector*	595 116	570 682	571 360	574 928	-20 188	-3,4	-
Totaal*	1 769 551	1 842 267	1 899 268	1 938 824	169 273	+9,6	-

* De cijfers voor 1999 zijn gecorrigeerd voor administratieve verschuivingen, zie methodologie.

Bron: RSZ (Bewerking Steunpunt WAV)

Het jobverlies in de tweede helft van de jaren '90 wordt gecompenseerd door een expansie van de subsectoren *vlees, groenten en fruit* en *overige voedingsmiddelen*, die gepaard gaat met de creatie zo'n 3 000 bijkomende jobs. De *verwerking van groenten en fruit* is met voorsprong de sterkste groeisector in de voedingsnijverheid. Tussen 1994 en 2000 komen er bijna 1 400 jobs bij, wat gelijk is aan een groei van 33%. Het gewijzigd consumptiepatroon van de bevolking, met onder meer een toegenomen vraag naar bereide gerechten en diepvriesproducten en naar een 'gezondere' voeding (biovoeding), is allicht de belangrijkste factor ter verklaring van de evolutie in deze subsectoren (Idea Consult, 2000, p. 51-52).

1.3 ■ ■ *Impact van de omgeving op de werkgelegenheid*

Terwijl de Belgische voedingsnijverheid⁴ in 1997 uitstekende economische prestaties voorlegt, wordt de sector in 1998 en begin 1999 geconfronteerd met een verslappening van de belangrijkste economische indicatoren (CRB, 2001). Als gevolg van de daling van de uitvoer naar de Oost-Europese landen, de crisis in Zuid-Oost-Azië en een toegenomen druk op de

4 Bij gebrek aan economische cijfers voor het Vlaams Gewest analyseren we hier de situatie in de totale Belgische voedingsnijverheid. Aangezien Vlaanderen maar liefst 71,6% van alle jobs in de Belgische voedingsnijverheid vertegenwoordigt, is een analyse op het niveau van België ook relevant voor de Vlaamse situatie.

producentenprijzen doet er zich in de voedingsnijverheid een aanzienlijke vertraging voor van de omzetstijging en zelfs een daling van het productievolume. Aansluitend op deze activiteitsverslapping breekt in juni 1999 de zogenaamde 'dioxinecrisis' uit, als blijkt dat een deel van de voedselketen in ons land besmet is.

Desalniettemin tekenen we anno 1999 nog een lichte toename op van loontrekkende jobs in de Vlaamse voedingsnijverheid (+0,7%). De voeding doet het zelfs beter dan de globale secundaire sector, waar er een beperkt jobverlies plaatsvindt (-0,1%). Dit kan gedeeltelijk verklaard worden door de sterke aanwezigheid van uitzendarbeid in de voedingsnijverheid.⁵ De conjunctuurvertraging en de dioxinecrisis leiden in de eerste helft van 1999 dan ook tot een sterke daling van de activiteiten en arbeidsplaatsen in de uitzendsector (Steunpunt WAV-SSA, 2000, p. 118-120).

Ook uit de meest recente werkgelegenheidsevolutie blijkt een geringe invloed van de dioxinecrisis op het aantal loontrekkende jobs in de totale voedingsnijverheid: de werkgelegenheid in de Belgische voedingsnijverheid behaalt in 2000 nagenoeg hetzelfde niveau als een jaar eerder. Dit is onder meer te danken aan de sterke opleving van de uitvoer tijdens de eerste maanden van 2000 en aan het beperkte effect op de binnenlandse markt als gevolg van gunstige conjunctuursignalen en substitutie-effecten omdat de vraag verschuift van vleesproducten naar groenten en fruit (CRB, 2001, p. 10). Inderdaad zien we een jobverlies bij de subsectoren die rechtstreeks getroffen werden door de dioxinecrisis – *oliën en vetten, zuivelnijverheid, dierenvoerders, slachterijen* en *vleesverwerking* – en een jobtoename bij andere subsectoren zoals de *groenten- en fruitverwerking* en de *artisanale bakkers*.

1.4 ■■ Vacatures

Op basis van de vacatures die openstaan bij de VDAB kunnen we ons een beeld vormen van de werkaanbiedingen in de voedingssector. Anno 2000 telt de VDAB gemiddeld 1 065 vacatures in de voedingsnijverheid, dat is 11,2% van de VDAB-vacatures voor de secundaire sector of 2,6% van alle openstaande VDAB-vacatures. Tabel 15.2 geeft een overzicht van de kenmerken van de vacatures in de voedingssector. Wie aan de slag wil in de voedingsnijverheid, moet vaak bereid zijn in een ploegensysteem te stappen. Iets meer dan de helft van de vacatures betreft immers een job in ploegverband. Daar staat wel tegenover dat de sector relatief toegankelijk is voor lagergeschoolden of mensen met weinig werkervaring. In 2000

⁵ Uit de analyse van de socialebalansgegevens van 1997 blijkt dat de voedingsbedrijven voor maar liefst 8% van alle arbeidsplaatsen een beroep doen op uitzendarbeid. Dit aandeel loopt twee keer zo hoog op als in de globale secundaire sector (4%) (Herremans, 2000, p. 70-71).

staat bijna drie vierde van de VDAB-vacatures in de voedingsnijverheid open voor werkzoekenden met minder dan 6 maanden werkervaring, tegenover slechts iets meer dan de helft in de globale secundaire sector. Ook werkzoekenden met maximaal een diploma lager secundair onderwijs komen voor heel wat vacatures uit de voedingsnijverheid in aanmerking (68% tegenover 57% in de secundaire sector).

Tabel 15.2

Gemiddeld aantal openstaande VDAB-vacatures naar kenmerk (Vlaams Gewest incl. bedrijven gevestigd buiten Vlaanderen; 2000)

	Voedingsnijverheid	Secundaire sector	Alle sectoren
Totaal VDAB-vacatures			
(n)	1 065	9 473	40 494
Werkervaring (%)			
<6 m	73,0	56,0	61,3
6m-2j	20,3	29,8	29,0
2j+	6,7	14,1	9,7
Diploma (%)			
Geen	53,6	35,6	34,9
Laag (LS of middenstands)	14,7	21,7	12,8
Midden (HS)	17,8	22,9	23,4
Hoog (HOBu of univ.)	13,9	19,8	28,8
Talenkennis (%)			
1 taal	83,4	77,5	66,6
2 talen	10,2	12,8	18,8
>2 talen	6,4	9,8	14,6
Circuit (%)			
Vast	74,0	93,2	70,5
Tijdelijk	26,0	6,8	29,5
Tijdsregeling (%)			
Dagarbeid	48,0	76,0	82,5
Dag-voltdijs	39,5	71,9	67,7
Dag-deeltijs	8,4	4,1	14,8
2-ploegen	36,6	15,5	10,1
Andere (nacht, 3 ploegen, volcontinu)	15,4	8,5	7,3

Bron: VDAB (Bewerking Steunpunt WAV)

Typische knelpunten in de sector zijn beroepen als broodbakker, beenhouwer-spekslager, slachter en uitbener.⁶ Voor deze beroepen is het relatief moeilijk om de vacatures in te vullen. De VDAB stelt bij de beenhouwers, slachters en uitbeners vooral een gebrek aan kandi-

⁶ Voor een overzicht van de knelpuntberoepen in de voedingssector, zie tabellenbijlage.

daat-werkzoekenden vast, terwijl het tekort aan broodbakkers eerder een kwalitatief karakter heeft: kandidaten haken af omwille van de relatief ongunstige arbeidsomstandigheden (lage lonen, nachtwerk,...). Daarnaast zijn er natuurlijk ook de minder sectorgebonden knelpuntberoepen zoals bijvoorbeeld technici, vrachtwagenchauffeurs of administratief bedienden.

2 Vrouwen en deeltijdarbeid

Al telt de voedingsnijverheid minder vrouwen en minder deeltijders dan gemiddeld, in vergelijking met de andere industriële sectoren zijn er relatief veel vrouwen en deeltijders aan de slag (tabel 15.3.). Ten eerste is meer dan een derde van alle Vlaamse werknemers in de voedingsnijverheid een vrouw (37%), terwijl er in de globale secundaire sector slechts 20% vrouwen werken. In de subsectoren van de *tabaksnijverheid* enerzijds en de *visverwerking* en *overige voedingsmiddelen* anderzijds loopt het aandeel vrouwen zelfs op tot de helft van alle werknemers. De *dranknijverheid* staat hier pal tegenover met amper 14% vrouwelijke werknemers.

Tabel 15.3

Aandeel vrouwen en aandeel deeltijdarbeid naar geslacht in de voedingssector (Vlaams Gewest; 2000)

	Aandeel vrouwen (%)	Aandeel deeltijdarbeid		
		Man (%)	Vrouw (%)	Totaal (%)
Voedingsnijverheid	37,3	4,9	39,9	17,9
Secundaire sector	20,5	2,2	25,3	6,9
Totaal	41,8	6,8	43,2	21,9

Bron: RSZ-LATG (Bewerking Steunpunt WAV)

Vaak is er een sterk positief verband tussen het aandeel vrouwen in de sector en het aandeel deeltijdarbeid. Dat is in de voedingssector niet anders. Bijna 18% van het personeel in de voedingsbedrijven is deeltijds aan de slag, tegenover net geen 7% in de globale secundaire sector. De subsector van de *overige voedingsmiddelen* staat hierbij echter eenzaam aan de top met bijna 30% deeltijdse werknemers, in de verte gevolgd door de *tabaksproductie* (21% deeltijds). Net zoals bij het aandeel vrouwelijke werknemers wordt het rijtje hier ook afgesloten met de *dranknijverheid*, waar amper 4% van alle werknemers deeltijdse prestaties levert.

In de voedingsnijverheid is vooral de kleine deeltijdarbeid sterk verspreid (minder dan 46% van een voltijdse job).⁷ Indien een werknemer uit de voedingsnijverheid deeltijdse prestaties levert dan gaat het in de helft van de gevallen om kleine jobs, tegenover gemiddeld 33% in de andere sectoren. Gezien het groot aandeel van deeltijdse werknemers in de voedingsnijverheid, die bovendien vrij korte arbeidsprestaties leveren, is het niet te verwonderen dat de gemiddelde jaarlijkse arbeidsduur er relatief laag ligt in vergelijking met de globale secundaire sector. Terwijl de gemiddelde jaarlijkse arbeidsduur voor de *voltijdse* werknemers overeenstemt met het gemiddelde van de secundaire sector (zo'n 1 550 uur per werknemer), presteren de *deeltijdse* werknemers uit de voedingsnijverheid heel wat minder uren per jaar dan gemiddeld (798 uur per werknemer, tegenover 908 uur per werknemer) (Herremans, 2000, p. 70-71).

3 Leeftijdsstructuur van het personeel

Uit de leeftijdsstructuur van het personeel (tabel 15.4) kunnen we afleiden dat de voedingsnijverheid een relatief 'jonge' sector is.

Tabel 15.4

Leeftijdsstructuur van de werknemers in de voedingsnijverheid (Vlaams Gewest; 2000)

	18-24 jaar (%)	25-49 jaar (%)	50-64 jaar (%)
Voedingsnijverheid	15,0	73,4	11,7
Secundaire sector	11,8	73,8	14,3
Totaal	12,8	72,6	14,6

Bron: RSZ-LATG (Bewerking Steunpunt WAV)

Net zoals gemiddeld voor alle sectoren is ongeveer drie vierde van alle werknemers in de voedingsnijverheid tussen 25 en 49 jaar. De verdeling van het overige kwart over de jongeren en de ouderen wijkt daarentegen af van het gemiddelde. Terwijl we in 2000 onder alle werkende Vlamingen 13% jongeren tellen en 15% ouderen, zijn er in de voedingsnijverheid

⁷ Zie tabellenbijlage.

iets meer jongeren aan het werk (15%) en minder 50-plussers (12%). Vooral de subsector *vervaardiging van overige voedingsmiddelen*, die de bakkerijen omvat, springt in het oog met meer dan een vijfde jongere werknemers. Omgekeerd tellen de *vervaardiging van diervoeders* en in mindere mate de *vervaardiging van plantaardige en dierlijke oliën en vetten* relatief meer ouderen onder hun werknemers. De zwakkere vertegenwoordiging van de ouderen in de voedingsnijverheid kan allicht verklaard worden door het relatief hoge aandeel vrouwen in vergelijking met andere secundaire sectoren, die hun arbeidsloopbaan traditioneel vroeger beëindig(d)en dan mannen.

4 *Bedrijfsopleidingen*

Hfdst. 13 De werkgevers uit de voedingsnijverheid leveren relatief beperkte inspanningen op het gebied van ‘formele’ bedrijfsopleidingen. In de loop van 1998 volgt iets meer dan 23% van alle werknemers in de Vlaamse voedingsbedrijven een opleiding gefinancierd door de werkgever, tegenover 30% in de globale secundaire sector.

Tabel 15.5

Formele bedrijfsopleidingen (aandeel werknemers in opleiding) naar ondernemingsgrootte (Vlaams Gewest; 1998)

	Ondernemingsgrootte			Totaal
	1 tot 99 wns (%)	100 tot 499 wns (%)	> 500 wns (%)	
s2 Voedingsnijverheid	10,1	26,5	51,8	23,4
S Secundaire sector	7,1	33,5	60,4	29,9
Totaal	9,6	37,5	47,2	30,0

Bron: WAV-raming Sociale Balansen

De beperkte opleidingsinspanningen kunnen verklaard worden door het relatief sterke KMO-karakter van de voedingsnijverheid.⁸ De opleidingsinspanningen nemen over het algemeen immers proportioneel toe met de ondernemingsgrootte. Het veelal ontbreken van een ‘formeel’ opleidingsbeleid in kleinere bedrijven leidt allicht wel tot de ruimere toepassing van alternatieve opleidingskanalen zoals sectorale opleidingen en werkplaatstrainingen. Deze stelling wordt ondersteund door de lage drempel van de vacatures in de voedings-

⁸ In de voedingsnijverheid is slechts 21% van alle jobs in bedrijven met meer dan 499 werknemers gesitueerd, tegenover 31% in de globale secundaire sector (1997). (Herremans, 2000, p. 70-71).

nijverheid (zie hoger). Het aantrekken van ongeschoold en onervaren personeel wijst er immers op dat deze werknemers een initiële bedrijfsopleiding op de werkvloer krijgen.

5 *Brugpensioen en loopbaanonderbreking*

Heel wat Vlaamse inwoners kunnen rekenen op een uitkering van de Rijksdienst voor Arbeidsvoorzieningen (RVA). Hieronder bekijken we de bruggepensioneerden en de loopbaanonderbrekers, twee belangrijke RVA-uitkeringscategorieën die we kunnen verdelen naargelang de sector waarin zij werken of gewerkt hebben. De exacte cijfers kunt u terugvinden in de uitgebreide tabellenbijlage.

In 2000 tellen we 75 000 *bruggepensioneerden* in Vlaanderen. Dat brugpensioenering in de eerste plaats een fenomeen uit de industrie is, blijkt uit de concentratie van meer dan 75% van alle voltijdse bruggepensioneerden in de secundaire sector. Het aandeel werknemers uit de voedingsnijverheid dat in het stelsel van brugpensioen terecht komt is kleiner dan in de globale secundaire sector: terwijl meer dan een tiende van alle werknemers uit de secundaire sector in de voedingsnijverheid werkt, komt slechts zo'n 8% van alle bruggepensioneerden (in de secundaire sector) uit de voeding. Bovendien is het aandeel bruggepensioneerden in de voedingsnijverheid nog tanende, aangezien de daling van het aantal werknemers op brugpensioen in de voedingsnijverheid veel sterker is dan in de globale secundaire sector. In vergelijking met het totaal van alle sectoren zijn er daarentegen relatief *veel* bruggepensioneerden in de voedingsnijverheid.

Een andere groep ten laste van de RVA zijn de *loopbaanonderbrekers*. In totaal bestaat deze groep uit meer dan 66 000 Vlamingen, waarvan er slechts 12 000 uit de secundaire sector komen. De voedingsnijverheid levert als industriële sector *wel* vrij veel loopbaanonderbrekers, zowel voltijds als deeltijds: iets meer dan 16% van alle loopbaanonderbrekers uit de secundaire sector is afkomstig uit de voedingsnijverheid. Uit de groei van het aantal loopbaanonderbrekers blijkt nog steeds het toenemend succes van deze maatregel. In vergelijking met de secundaire sector is de toename in de voedingsnijverheid wel eerder beperkt. In de voedingsnijverheid zijn het bijna uitsluitend de deeltijdse loopbaanonderbrekers die sterk toenemen in aantal.

De voedingsnijverheid vertegenwoordigt dus relatief weinig bruggepensioneerden en relatief veel loopbaanonderbrekers in vergelijking met de gemiddelde secundaire sector. Aange-

zien brugpensioen een typisch mannelijk fenomeen is en loopbaanonderbreking nog steeds eerst en vooral door vrouwen wordt opgenomen, is het hoog aandeel werkende vrouwen in de voedingsnijverheid (zie hoger) dan ook de verklaring voor dit *atypische karakter van de voedingsnijverheid als industriële sector*.

Tabellenbijlage: www.steunpuntwav.be, rubriek publicaties, jaarreeks 2001